

Sajátos nevelési igényű tanulók környezetének hatása a pályaválasztásra

TAJTINÉ LESÓ GYÖRGYI^{1,2}

tajtine.lesogyorgyi@gmail.com

ABSZTRAKT

A sajátos nevelési igényű tanulók életpálya-építési jellemzői sokszínűek lehetnek (Mező-Móré 2021). Továbbtanulási lehetőségeik nagymértékben függenek az adott tanuló szakértői véleményében szereplő sajátos nevelési igény típusától, az oktatási intézményben elérhető támogatási lehetőségektől és a középiskolák szakmai alapdokumentumában szereplő, befogadható sajátos nevelési igény kategóriáktól. Mindezek miatt a sajátos nevelési igényű tanulók életpálya-építési folyamatai sokkal bonyolultabbak lehetnek, mint a tipikus fejlődésű tanulóké, és ezért általában differenciáltabb támogatásra, még inkább élmény- és felfedezésalapú pályaorientációs módszerekre van szükségük.

A tanulmányban bemutatásra kerülnek egy 688 fős mintán, a 8. évfolyamos gyermeket nevelő szülők körében végzett feltáró jellegű, pályaválasztási döntéshez kapcsolódó kutatás iskolai pályaorientációs tevékenységekre fókuszáló eredményei. A válaszadó szülők közül 195 fő nyilatkozott úgy, hogy gyermeke szakértői véleménnyel rendelkezik, így az ő válaszaikat kiemelten kezeltük ebben a tanulmányban.

A kapott eredmények elemzése során láthatóvá váltak azok a beavatkozási pontok, ahol a pedagógusok és a pályatanácsadással foglalkozó szakemberek eredményesebben tervezhetik meg tevékenységeiket és a hozzá illeszkedő módszereiket. A tanulmányt a gyakorlatban is használható, élmény- és felfedezésalapú pályaorientációs módszerek és lehetőségek bemutatása zárja.

Kulcsszavak: pályaorientáció, élménypedagógia, sajátos nevelési igény, BTMN státusz, pedagógiai módszerek.

DOI: [10.52092/gyosze.2024.4.4](https://doi.org/10.52092/gyosze.2024.4.4)

ELMÉLETI HÁTTÉR ÉS CÉLOK

A sajátos nevelési igény értelmezésével kapcsolatban számos megközelítéssel találkozhatunk (1993. évi LXXIX. Közzoktatási törvény; Gerebenné, 1995; Mesterházi, 2006; Bolla 2012). A tanulmányban és a kutatás bemutatni kívánt eredményeinél is a „sajátos nevelési igényű státusz”-t, mint jogi terminust használjuk, tehát nem a gyógypedagógiai terminológiát. A Nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC törvény (továbbiakban: Köznevelési törvény) értelmező rendelkezésében jelenleg így szerepel a sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló fogalma: „...*aki a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi (látási, hallási), értelmi vagy beszédfigyatékos, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén balmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartászabályozási zavarral) küzd*” (4. §. 25. pont).

Jelen tanulmánynak nem célja és feladata a jogi és a gyógypedagógiai terminológia összevetése, ütköztetése, kritikája, mert a pályaorientációs folyamatban mind a kettő adekvátnak tekinthető. Az erősségek feltárásában és a fejlesztendő területek meghatározásában a gyógypedagógiai terminológia sokkal pontosabb és árnyaltabb képet képes adni a szakembereknek, a pedagógusoknak és a szülőknek. Míg a továbbtanulási és az iskolaválasztási döntéseknél a pedagógiai szakszolgálat által kiadott szakértői véle-

ményben foglalt sajátos nevelési igényű (továbbiakban: SNI) kategória és a középiskolák alapító okiratában/szakmai alapdokumentumában szereplő, az intézmény által ellátható és befogadható SNI kategóriák a jogi terminológiát alkalmazzák.

Megfigyelhető, hogy a sajátos nevelési igényű tanulóknak sokszor okoz nehézséget a karriertervezés, a pályaválasztás és az iskolaválasztás. Önismeretük gyakran bizonytalan, érdeklődési területeik sokszor pontatlanok, és nem mindig tudják konkrétan, milyen lehetőségeik vannak a munkaerőpiacon, milyen szakmákban tudják majd kihasználni meglévő képességeiket és erősségeiket (Cserti-Szauer, 2021; Tajtiné, 2022). Ezért is kiemelten lényeges, hogy felismerjék és megértsék saját erősségeiket és megtalálják azokat a szakmákat, lehetőségeket, amelyek megfelelnek érdeklődési területeiknek és képességeiknek. Ehhez szükségük lehet a minél szélesebb körű, munkaerőpiacra vonatkozó információk megszerzésére és azok feldolgozására, hogy megértsék, milyen kihívásokkal és elvárásokkal kell majd szembenézniük a munka világában. Már ebből is láthatjuk, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók pályaaorientációs folyamatában milyen kiemelt szerepet játszanak a pedagógusok, a szülők és a pályatanácsadó szakemberek.

Több kutatás is megerősítette, hogy a gyermekek számára az elsődleges információs forrás a szülő (Tajtiné, 2010; Szily, 2018; Kenderfi, 2019). De vajon honnan remélhet segítséget a szülő? A szülők pályaaorientációs folyamatba történő, minél nagyobb mértékű bevonásához a pedagógusoknak és a pályatanácsadóval foglalkozó szakembereknek is ismernünk kell a szülők nehézségeit és az őket foglalkoztató kérdéseket, bizonytalanságokat.

Kenderfi (2019) nagymintás vizsgálata alapján megfogalmazta, hogy a szülők a saját iskolai végzettségüktől magasabb iskolai végzettséget szeretnének gyermeküknek, illetve az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők a középiskolaválasztási döntést nehezebb és nagyobb súllyal rendelkezőnek érzik, mint a magasabb iskolai végzettségű szülők. Ennek okaként fogalmazza meg, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők „nemtetszés esetén” lehetőségként tekintenek az iskolaváltásra vagy a további képzés megszerzésére. A vizsgálat iskolai pályaaorientációs tapasztalatai azonban azt tükrözték, hogy a szülők kevéssé vonódnak be tudatosan gyermekük pályaaorientációs folyamatába. Figyelemreméltó adat volt, hogy a szülőknek csak kevésebb, mint a fele mesélt gyermekének saját munkájáról és munkatapasztalairól.

Szily (2018) szülők körében végzett kutatásában látható volt, hogy a szülők többsége saját felelősségének tartja a gyermeke pályaválasztását, és az is megfigyelhető volt, hogy többen nem akarják rákényszeríteni gyermekükre saját véleményüket, tapasztalásaikat és szakmai képesítésüket. A válaszadó szülők feladatuknak tartották gyermekük támogatását, a pályaválasztási döntéssel kapcsolatos beszélgetéseket, melyhez a pályaaorientációs rendezvényektől vártak elsősorban segítséget. Ezek a szülők tehát aktív partnerként kívántak részt venni gyermekük pályaaorientációs folyamatában, azonban annak minden lehetséges módját nem igazán ismerték.

Az utóbbi években az oktatás területén jelentős változások történtek, amelyek hatással vannak a tanári szerepekre a pályaaorientáció folyamatában is (Suhajda et al., 2022; Tajtiné, 2022). Ezeknek az új szerepeknek és a tanulási környezet átalakulásának köszönhetően a pedagógusok feladatai ma már nem csak az oktatási anyag átadására korlátozódnak, hanem sokkal inkább a tanulók támogatására, fejlesztésére és inspirálására is. Az új tanári szerepek közül kiemelendő a tanulóközpontú szemlélet, ami azt jelenti, hogy a pedagógusok aktív résztvevői a diákok pályaaorientációs folyamatának. Ennek érdekében nem csak az iskolai tananyagot kell átadniuk, hanem támogatniuk kell a diákokat abban, hogy minél jobban megismerjék önmagukat és a munka világát, hogy saját érdeklődésüknek megfelelően tudják megválasztani továbbtanulási irányukat (Borbély et al, 2020; Kenderfi, 2019; Kettunen, 2017; Nahalka, 2002; Suhajda, 2013; Tajtiné, 2021).

Az oktatási intézményekben ma már sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek a pályaorientáció témakörére, és ez a terület egyre inkább előtérbe kerül, köszönhetően többek között a kötelezően bevezetett pályaorientációs napoknak. A pedagógusok kapcsolódási pontok lettek a munka világával, és egyre nagyobb felelősségük van abban, hogy kapcsolatot teremtsenek a helyi vállalkozásokkal, szakemberekkel, illetve lehetőséget teremtsenek a diákok számára a munkahelyi tapasztalatok és a munka világából származó információk megszerzésére (Mező, 2015b; Tajtiné, 2022).

Az alap- és középfokú intézményeknek tehát fel kellene készülniük arra, hogy a sajátos nevelési igényű, továbbá a beilleszkedési és magatartási nehézséggel küzdő (továbbiakban BTMN) tanulóknak megfelelő támogatást, szükség esetén speciális segítséget nyújtsanak, amivel támogatni tudják a munkaerőpiaci és társadalmi integrációjukat (Cserti-Szauer, 2021; Kenderfi, 2011; Mező, 2015a; Suhajda et al., 2022; Tajtiné, 2022).

A középiskola-választási döntés már nem csak a személyes jellemzők, az érdeklődés és az iskolai teljesítmény függvénye, hanem a választható lehetőségek által is korlátozott döntés. A középiskola-választást a sajátos nevelési igényű tanulók esetében az érdeklődés mellett az adott középiskola alapító dokumentuma, szakmai alapküldetése is befolyásolja. Ezt a korlátozó tényezőt azonban a magasabb érdekérvényesítésű szülők számtalan módon meg tudják, vagy legalábbis megpróbálják megkerülni. Abban az esetben viszont, ha a választott iskola és a tanuló képességei nincsenek összhangban, akkor a várható kudarcok száma növekedhet.

A diákok személyes és felhalmozódott iskolai kudarcainak pedig egyik súlyos következménye az oktatásból történő lemorzsolódásuk és végül a végzettség nélküli, korai iskolaelhagyásuk (DiMaggio, 1998; Fredricks et al., 2004; Hanák, 2016; Lyche, 2010; Ostorics, 2015; Paksi et al., 2020; Tinto, 1987).

Ezen kudarcok egyik látványos manifesztálódása az alap- és középfokú képzés közötti átmenetben is tapasztalható. A középiskolai felvételi eljárás egy erős szűrő funkciót tölt be, mert a középiskolai felvételi eljárás során közel 425.000 magyarlakta központi és területi középiskolában a középiskola-típusot tekintve a legkevésbé sajátos nevelési igényű diákok, arányuk 2,4%, hozzávetőlegesen 4350 fő, ami sok esetben azért is okoz nehézséget, mert ez az egyetlen középiskolátípus, ahol a képzés teljes ideje alatt megoldható az egyéni munkarend. Ugyanakkor a gimnáziumok többségében kötelező a központi írásbeli teljesítése, ami kiegészül tantárgyi szóbeli felvétellel is. Technikumban és szakközépiskolában a tanulók kb 6%-a rendelkezik sajátos nevelési igényű státusszal, ez megközelítőleg 10.200 diák. Ezekben az intézménytípusokban legfeljebb központi írásbeli felvételi kötelező, és csak néhány esetben szerveznek szóbeli motivációs elbeszélgetést. Szakképző iskolában 15%-os arányt képviselnek az SNI státusszal rendelkező diákok (kb 8400 fő). Ebben az iskolatípusban többnyire csak a tanulmányi eredményekből számítják a felvételi pontokat, így semmilyen teljesítménymérés nem történik a felvételi eljárás során. (Speciális) szakiskolában és készségfejlesztő iskolában 6614 sajátos nevelési igényű gyermek tanul. Közülük kb 57% tanulásban akadályozott, 32% értelmileg akadályozott, 4,3% autizmus spektrum zavarral él, a többi tanuló súlyosabb érzékszervi fogyatékkal rendelkezik (KSH, 2024).

A KUTATÁS MÓDSZERE ÉS A MINTA BEMUTATÁSA

Vizsgálatunk célja volt megismerni a középiskola-választás előtt álló sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő szülők elvárásait, terveit, nehézségeit. Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy a pályaaorientációs folyamatban kell-e, és ha igen, akkor milyen speciális környezeti jellemzőket figyelembe venni a sajátos nevelési igényű gyermekekkel való közös munka során. Kérdésként fogalmazódott meg, hogy miben nyilvánul meg a szülők szerepe a gyermek iskolaválasztásában, és hogyan jelenik meg a szülők együttműködése az iskolai pályaaorientációs tevékenységek során.

Hipotézisek

Feltételeztük, hogy

- H1: az iskolázottabb szülők a sajátos nevelési igényű gyermekük életpályaeépítésének támogatása során is a minél magasabb iskolai végzettséget biztosító iskolatípus választását preferálják.
- H2: a pedagógusok és a szülők együttműködése, a szülők iskolai pályaaorientációs tevékenységekbe való bevonása támogatón hat a sajátos nevelési igényű gyerekek középiskolába való továbbtanulási szándékára.

A kutatás módszere

Vizsgálatunkban pályaválasztási tanácsadó pedagógusként a Heves vármegyei pedagógiai szakszolgálat illetékességi területén tanuló 8. évfolyamos diákok szüleit kérdeztük gyermekük továbbtanulásával kapcsolatban. A kérdőív felvételére 2022 januárjában, a középiskolai felvételi jelentkezés határideje előtt egy hónappal került sor.

A szülői kérdőív többek között kitért a továbbtanulási tervekre, célokra, a szülők által, gyermeküknek vágyott középiskola típusára, a vágyott legmagasabb iskolai végzettségre, illetve ennek indokára is. Vizsgálatunkban kitértünk az iskolai pályaaorientációs programokkal kapcsolatos tapasztalatokra, illetve felmértük, hogy a szülők milyen nehézségeket látnak a pályaválasztáshoz kapcsolódóan.

Minta bemutatása

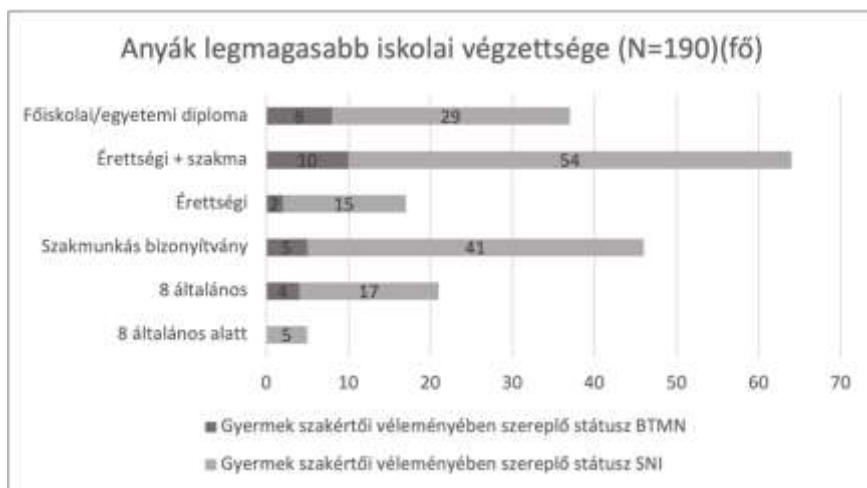
A kiküldött 1158 kérdőívből 688 szülőtől érkezett válasz, melyből 195 szülő jelölte meg, hogy gyermeke rendelkezik szakértői véleménnyel. Az elemzés során egyes kérdéseknél az összes szülő választát is bemutatjuk, megjelenítve közöttük a szakértői véleménnyel rendelkező gyermekek szüleinek a választát.

A válaszadó szülők (688 fő) 1%-a (6 fő) tudja, hogy gyermeke rendelkezik szakértői véleménnyel, de nem tudja, hogy az milyen státuszt tartalmaz. 24% (166 fő) nyilatkozott úgy, hogy gyermeke SNI státusszal, 4% (29 fő) pedig, hogy BTMN státusszal rendelkezik. A válaszadó szülők 71%-a (487 fő) jelezte, hogy gyermeke nem rendelkezik szakértői véleménnyel. Az eredmények áttekintésénél többnyire annak a 195 szülőnek a választát kívánjuk most elemezni, akiknek a gyermeke rendelkezik szakértői véleménnyel és a státusz is beazonosítható.

A továbbtanulási irányok és lehetőségek szempontjából érdekes háttérinformáció a továbbtanulás előtt álló, szakértői véleménnyel rendelkező tanulók nemek szerinti megoszlása. A 195 fő szakértői véleménnyel rendelkező tanuló közül 91 fő lány és 104 fő fiú. Ha státusz szerint is tovább bontjuk, akkor leolvasható, hogy a BTMN státusszal rendelkező tanulók közül 15 fő lány és 14 fő fiú, míg a SNI státusznál fordul az arány, a fiúk vannak többen: 90 fő, a lányok pedig: 76 fő. Tanulmányunknak nem célja

a fiúk felülreprezentáltságának vizsgálata a szakértői véleménnyel rendelkezők között, de elmondhatjuk, hogy ez az arány elég általános.

A 195 fő közül integráló általános iskolába jár mind a 29 fő BTMN státusszal rendelkező tanuló, ami nem meglepő, hiszen az EGYMI-be való tanulói jogviszonyhoz SNI státusszal kell rendelkezni. Ugyanakkor ez alapján azt vélelmezhetjük, hogy a szülők megfelelő státuszt határoztak meg gyermeküknél. Az SNI státusszal rendelkező tanulók közül 126 fő jár integráló általános iskolába és 40 fő tanul EGYMI-ben.

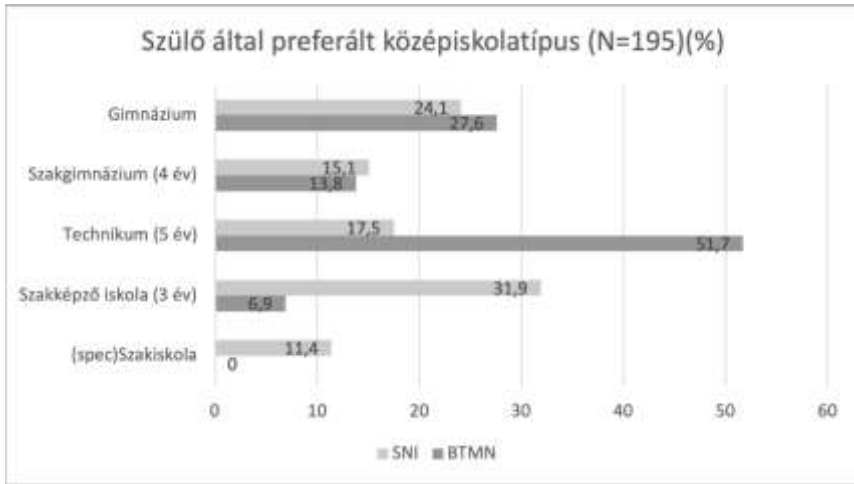

1. ábra. A válaszadó anyák iskolai végzettségének megoszlása (saját szerkesztés).

Öt kérdőív esetében nem kaptunk választ az anya iskolai végzettségére vonatkozóan (1. ábra). A 8 általános alatti iskolai végzettséget 5 fő jelölt meg, akiknek a gyermeke SNI státusszal rendelkezik. A 8 osztályt megjelöltek közül 17 főnek SNI és 4 főnek BTMN státusszal rendelkezik a gyermeke. Érdekes kérdés lehetne, hogy az alacsony iskolai végzettségű szülőknél – ami a hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű kategóriákat is kimeríti egyben – miért ilyen alacsony a BTMN státuszú gyermekek aránya. Vajon ezen szülők gyermekei csak akkor jutnak el szakértői vizsgálatra, amikor már a sajátos nevelési igény lehetősége egyértelművé válik? Ezen kérdések megválaszolása jelen tanulmánynak nem célja vagy témája, azonban további vizsgálatokra adhat kutatási javaslatot. A szaktanácsadói bizonyítvánnyal rendelkező anyák esetében is látható még ez az arány, vagyis 41 főnek SNI, és 5 főnek BTMN státusszal rendelkezik a gyermeke. A csak érettségivel rendelkező anyáknál 15 főnek SNI és 2 főnek BTMN, míg az érettségivel és szakmával is rendelkező anyák közül 54 főnek SNI, 10 főnek BTMN, a diplomával rendelkező anyáknál pedig 29 főnek SNI és 8 főnek pedig BTMN státusszal rendelkezik a gyermeke.

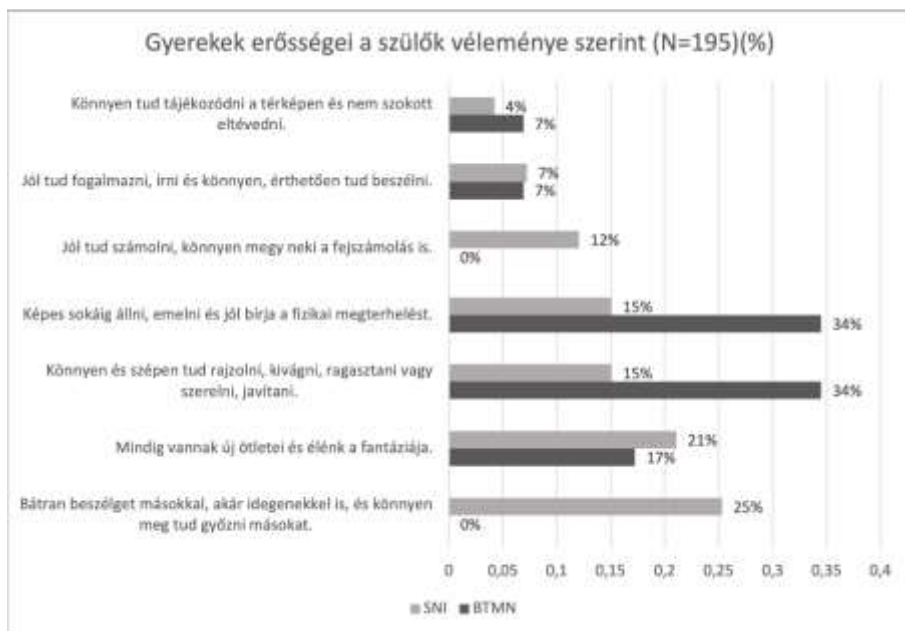
KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A kutatás néhány eredményét áttekintve képet kaphatunk az élmény- és felfedezésalapú pályaorientációs tevékenység fókuszpontjairól.

2. ábra. Szülők által preferált középiskolátípusok a továbbtanuláshoz (saját szerkesztés).

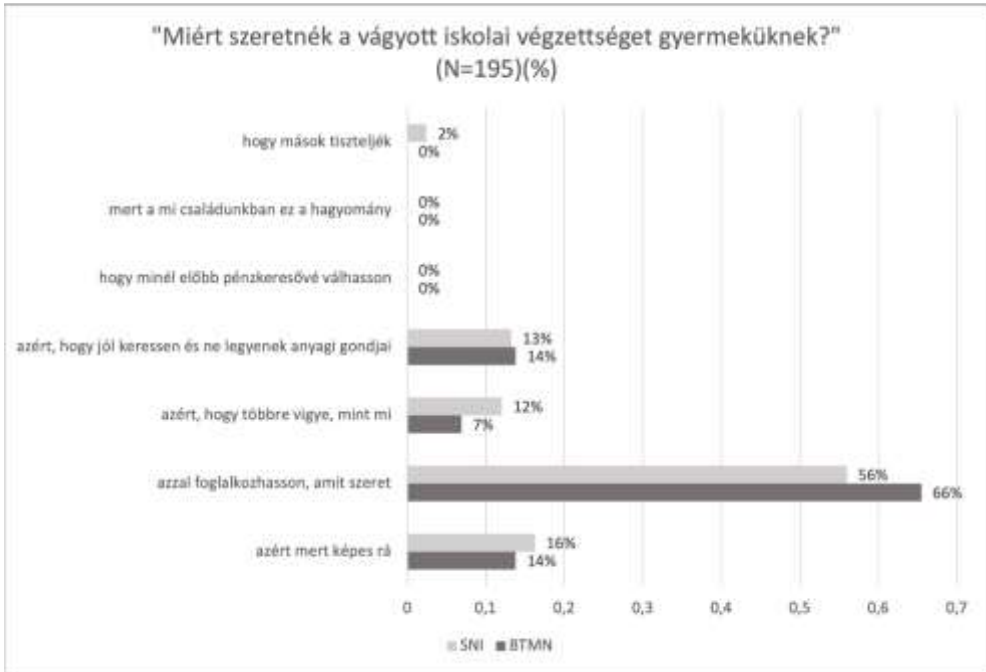
Áttekintve a 2. ábrát, elég szórt képet kaphatunk a szülők által preferált iskolatípusokról, főleg, ha a BTMN és SNI státusz szerinti bontást is elemezzük. Pozitívként jelenik meg, hogy a BTMN státuszú gyermeket nem akarják (speciális) szakiskolába küldeni, hiszen oda jellemzően csak SNI státusszal lehet felvételt nyerni és nem is része a szakképzésnek, hiszen csak részsakképesítésre ad lehetőséget. Azonban az SNI státusszal rendelkező gyermekek 11,4 %-át ilyen iskolatípusba küldenék legszívesebben a szülei. A 3 éves szakképző iskolába a BTMN státuszú gyermekek 6,9 %-át és az SNI státuszú gyermekek 31,9 %-át küldenék szívesen. A BTMN státusszal rendelkező gyermekeket legnagyobb arányban (51,7%) az 5 évfolyamos technikumba, 13,8 %-át a 4 éves szakgimnáziumba és 27,6 %-át pedig gimnáziumban látnák szívesen a szülei. Az SNI státusszal rendelkező gyermekek 17,5 %-át technikumba, 15,1 %-át szakgimnáziumba, 24,1 %-át pedig gimnáziumba szeretnék küldeni a szülei. Az 5 éves technikumoknál igen erősen felvetődik a kérdés, hogy vajon mennyire stabil a gyermekek ágazat iránti érdeklődése, elköteleződése, hogy ezt a hosszú képzést egy szakmai, emelt érettségivel tudják zárni, és megkaphassák a vágyott érettségét és a technikus szintű szakmai képzést.

3. ábra. Szülők véleménye a gyermekük legjobb képességeiről (saját szerkesztés).

Ahogy az 3. ábrán is látható, a BTMN státuszú tanulók esetében legerősebb képességként a fizikai állóképességet (34%) és a kézügyességet igénylő (34%) tevékenységeket jelölték meg, majd ezt követi a kreativitás (17%). Ez a három képességtérlet közvetlenül és szorosan kapcsolható az iskolai készségtárgyakhoz, melyek sokszor tapasztalhatóan háttérbe szorulnak a „fontosabb” tárgyakhoz képest, így csökkentve az esélyt a BTMN státuszú tanulók érvényesülésére és sikereik azonos értékűként való elfogadására. A BTMN státuszú tanulók 7%-nál tartják csak erősségnek az írást, olvasást és a kommunikációs képességet a szülők. Az SNI státuszú tanulóknál szintén a készségtárgyakhoz kapcsolódó erősségeket tartják a legjobb területnek, ilyenek a kapcsolatteremtő képesség (25%), kreativitás (21%), kézügyesség (15%), fizikai állóképesség (15%). A BTMN és az SNI státusszal rendelkező tanulóknál is a leggyengébb területek közé sorolták a szülők a számolási képességet és az írás-olvasást, mely az iskolai sikeresség két alapköve, továbbá a középiskolába való továbblépés eszközei is a tanulmányi eredmények a központi írásbelin (matematika és magyar). Az élmény- és felfedezésalapú pályaaorientációs tevékenységeknek tehát ezekre az ellentmondásokra mindenképpen reflektálniuk kell.

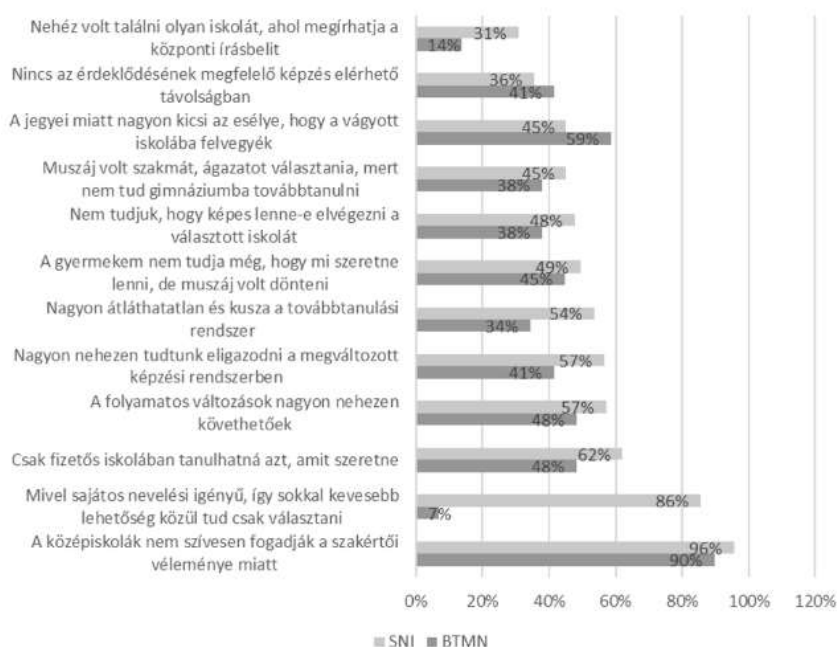
A gyermekek számára – a szülők által vágyott legmagasabb iskolai végzettségeket áttekintve – a BTMN státusszal rendelkező gyermekeknek leginkább érettségit és szakmát (38%), diplomát (28%) és felsőfokú szakképesítést (14%) szeretnék. Az SNI státusszal rendelkező gyermekeknek érettségit és szakmát (42%), diplomát (28%), szakmunkás bizonyítványt (22%) szeretnék a szülei. Fontos kiemelni, hogy 8 általánost, mint legmagasabb iskolai végzettséget egyetlen szülő sem jelölt meg, így kivétel nélkül mindannyian szeretnék, ha továbbtanulna gyermekük. Tudományos doktori címet a BTMN státusszal rendelkező gyermekek 7%-nak szeretnék a szülei. Fontosnak gondoltuk a szülőktől azt is megkérdezni, hogy miért szeretnék gyermeküknek a vágyott iskolai végzettséget (4. ábra).

4. ábra. A szülők által vágyott iskolai végzettség indoka (saját szerkesztés).

A BTMN (66%) és az SNI (56%) státusszal rendelkező gyermekek esetében is a legfontosabb indok az volt, hogy azzal foglalkozhasson, amit szeretne. Második helyen – BTMN státusz esetében 14%, SNI státusz esetében 16% – az az indoklás állt, hogy „azért mert képes rá”, és csak harmadik helyen jelent meg a pénz és az anyagiak, mint a biztonság forrása (a BTMN státuszú gyermekek szüleinél 14%, az SNI státuszú gyermekek szüleinél 13%). Az SNI státusszal rendelkező gyermekeknél a szülők 2 %-a jelölte meg indokként azt, hogy felnőtt korában majd tiszteljék őt a végzettsége miatt. A diagramból jól látható, hogy a szülők egyértelműen az érdeklődésalapú továbbtanulást preferálják. De vajon ők és gyermekeik tudják-e, hogy pontosan mik is az érdeklődési területeik? A család és az iskola hogyan és milyen mértékben tudja segíteni a gyermeket, hogy megtalálja és be tudja ezeket azonosítani? Illetve a vágyott iskolai végzettséghez valóban megvannak-e a gyermekek képességei?

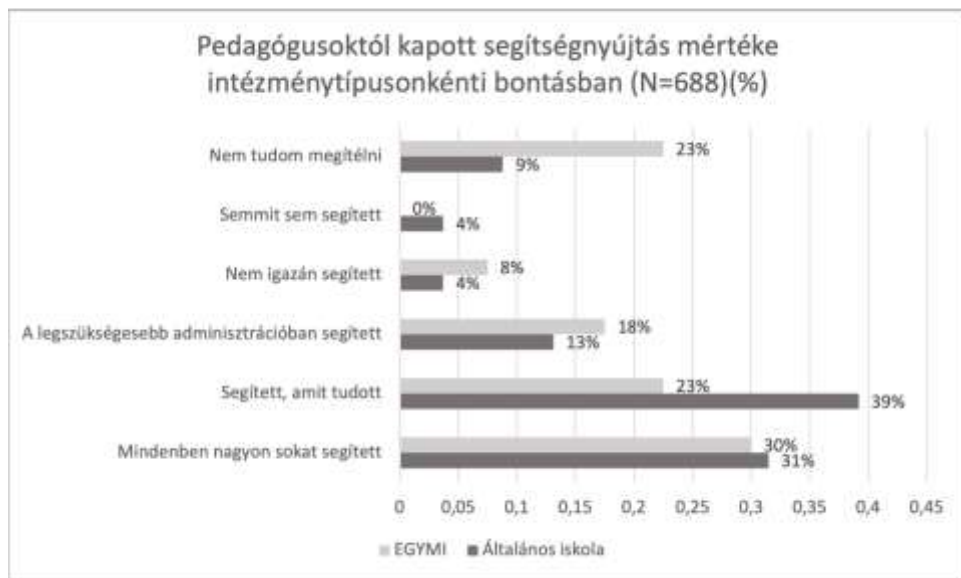
A szülők által megjelölt nehézségek a továbbtanulási- és iskolaválasztási döntésben (N=195)(%)

5. ábra. Szülők nehézségei gyermekük továbbtanulásával kapcsolatban (saját szerkesztés).

Az 5. ábrán láthatjuk, hogy a BTMN (90%) és az SNI (96%) státusszal rendelkező gyermekek esetében is legnagyobb nehézséget az jelenti, hogy a „középiskolák nem szívesen fogadják a szakértői véleménye miatt”. Tudnunk kell, hogy nem csak a felvételi jelentkezést, de a felvételihez szükséges központi írásbelire való jelentkezést és annak megírását is befolyásolhatja a szakértői vélemény, és hogy az abban szereplő „kedvezmények”, megsegítések az adott középiskola általi vállalások. Az SNI státusz esetében második helyen (86%) szerepel az „SNI státusz miatti korlátozott továbbtanulási lehetőségek”. Harmadik helyen áll az SNI (62%) és a BTMN státuszú tanulók esetében (48%) is az, hogy az érdeklődésnek megfelelő irányt csak „fizetős” iskolában tudná tanulni. Ez azért is lényeges szempont, mert fentebb láthattuk, hogy a szülők többsége azt szeretné, ha gyermeke az érdeklődésének megfelelően tanulna tovább, így ez a továbbtanulási döntés egy anyagi szempontú mérlegeléssé válhat. A középmezőnyben láthatjuk, hogy mind a két státusznál nehézséget okoz a folyamatosan változó középfokú rendszer, amit nehezen követhetőnek és nagyon átláthatatlannak érznek a szülők. Ez azért is figyelemreméltó adat, mert a szülő a gyermek elsődleges információforrása, ha viszont a döntéshez szükséges információk a szülők nagyrészenek átláthatatlanok, akkor kérdés, hogy hogyan tudnak segíteni gyermekeiknek, hogyan tudnak releváns és helyes információkat átadni. Ebből is láthatjuk, hogy a pályaorientációs folyamatban résztvevő pedagógusoknak és pályatanácsadó szakembereknek igen fontos szerepük van a naprakész információközvetítésben.

A pedagógusok által nyújtott segítséget objektíven nem tudjuk mérni, csak azt tudjuk vizsgálni, hogy a szülők hogyan élték meg a pedagógusoktól kapott segítséget. Ezért át kell tekintenünk mind a 688 szülő választát, intézményi bontásban (6. ábra).

6. ábra. A szülők érzése a pedagógusoktól kapott támogatás mértékére, intézményi bontásban (saját szerkesztés).

Mindenképpen érdekes adat, hogy az EGYMI-ben tanuló gyerekek szüleinek 23 %-a nem tudta megítélni a pedagógustól kapott segítség mértékét, míg az általános iskolában tanuló gyermekek szüleinél ez az arány csak 9%. Az EGYMI pedagógusaira vonatkozóan a válaszadók 30%-a úgy érezte, mindenben nagyon sok segítséget kapott, és 23%-a szerint pedig segített, amiben csak tudott a pedagógus. Az általános iskolák pedagógusaira vonatkozóan a szülők 31%-a érezte úgy, hogy mindenben nagyon sokat segített, és 39% szerint segített, amiben tudott. Továbbá látható, hogy a legszükségesebb adminisztrációs segítséget említette meg általános iskolákban a szülők 13%-a, EGYMI-ben a szülők 18%-a. Sokszor elhangzik problémaként, hogy az iskola csak a felvételi eljárás adminisztrációs feladataiért érzi magát felelősnek, azonban a köznevelési törvényben és a nemzeti alaptantervben is egyértelműen megjelenik az iskola és a pedagógusok sokkal szélesebb feladatköre.

A fenti adatokat alapul véve láthatjuk, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók életpálya-építése számos kihívással jár, amelyek igen eltérőek lehetnek. Ezen tanulók gyakran küzdenek a tanulmányi eredményeik javításával, emiatt előfordulhat, hogy alacsonyabb szintű tanulmányi eredményekkel rendelkeznek, melyek tovább szűkíthetik az egyébként is szűkebb iskolaválasztási lehetőségeiket. Ebből kifolyólag pedig nehézségeik adódhatnak az érdeklődési területeikhez kapcsolódó képesítések megszerzésében. Mindenképpen arra kell törekedni, hogy a diákok minél szélesebb körű tájékoztatást és tapasztalatokat kapjanak a pályaválasztáshoz, iskolaválasztáshoz, mert ez lehetőséget teremthet számukra, hogy a képességeiknek és az érdeklődési körüknek megfelelően válasszanak, illetve megteremtí a lehetőséget a társadalmi mobilitásukra is.

KÖVETKEZTETÉSEK

Vizsgálatunk célja volt megismerni a középiskola-választás előtt álló sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő szülők elvárásait, terveit, nehézségeit, hiszen a feltárt kényszerválasztások számának

csökkentésével előtérbe kerülhet az érdeklődésalapú középiskola- és szakmaválasztás, mely megelőzheti az alacsony tanulási motivációból adódó, végzettség nélküli, korai iskolaelhagyást.

Vizsgálatunkban láthattuk, hogy milyen nehézségek, bizonytalanságok jelennek meg az általános- és a középiskola közötti átmenetben. A sajátos nevelési igényű tanulók támogatására szolgáló pedagógiai módszertani repertoár bővítése akkor válik valóban hasznossá, ha azokat kipróbálják és alkalmazzák. Mindenesetre a gyermekekkel való pedagógiai és pályaeorientációs munka során szem előtt kell tartanunk, hogy azok a tapasztalatok, amelyeket az életünk során szerzünk, nagyon fontosak az öndefiníció szempontjából. A múltunkban történt dolgok és azok, ahogyan kezeltük azokat, sokat elárulnak arról, hogy kik vagyunk, és hogyan alakítottuk az életünket. Érdemes visszatérni a múltunkra, és megnézni, hogy milyen tanulságokat vonhatunk le.

A pályaeorientációs folyamatban fontos megtanítani a gyermekeknek és szüleiknek, hogy tisztában kell lenniük, hogy mik a céljaik és hová szeretnének eljutni. Hiszen ezek a célok segíthetnek abban, hogy fókuszáltak maradjanak és megértsék, mi a fontos számukra. Érdemes tehát időt szánni arra, hogy meghatározhassák a kitűzött irányt és az ahhoz szükséges és/vagy már meglévő erőforrásaikat, melyekhez hozzárendelhetők az eszközök. Ebben az esetben a középiskola-választás nem célként, hanem eszközként tud megjelenni, és jobban tud igazodni a gyermek képességeihez, céljaihoz, ezáltal növelve a képzésben maradásának esélyét.

Elengedhetetlen a „pedagógus-gyermek-szülő” közötti hármas kommunikáció, hiszen a gyermek öndefiníciójának fejlődése nem magánügy, mert a környezetével való kölcsönhatásban alakul. Fejlesztése azért is fontos, mert segít a gyermeknek beazonosítani az érdeklődési területeit, megfogalmazni erősségeit, fejlesztendő területeit és hozzárendelni azokat célokhoz, illetve konkrét eszközként továbbtanulási irányokhoz is. Az önmegvalósítás pedig nem csak a tipikus fejlődésű gyermekek kizárólagos joga, hanem mindenki számára elérhető célként kell hogy megjelenjen. A végzett munkatevékenységeket minden gyermeknek értelmesnek és örömtelinek kellene éreznie, olyanoknak, amelyek segítik abban, hogy kibontakoztassák a képességeiket és a személyiségüket. Továbbá a szülő bevonása a pályaeorientációs folyamatba tudatosá teheti számára, hogy milyen szerepet játszik gyermeke önismeretfejlesztésében.

A pályaeorientáció és az adaptív pedagógiai módszerek összekapcsolása nagyon fontos lehet az oktatás hatékonyságának és a diákok továbbtanulási sikereinek javítása érdekében. Hiszen ezek a módszerek még nagyobb figyelmet szentelnek a diákok individualitásának és annak, hogy minden diák másképp, más ütemben tanul és fejlődik. Az adaptív pedagógiai módszerek és a pályaeorientáció összekapcsolásával a folyamat sokkal személyre szabottabbá válhat, és a diákok személyes céljai és érdeklődési körei is jobban figyelembe vehetők. Ez segíthet a diákoknak abban, hogy jobban megértsék saját képességeiket, érdeklődési körüket és céljaikat, és ezáltal könnyebben meghozhassák a saját továbbtanulási döntéseiket. Az egyéni tanulási tervek kialakítása és a differenciált oktatási módszerek alkalmazásai továbbá segíthetnek a diákoknak az olyan kulcsfontosságú készségek fejlesztésében, mint a problémamegoldás, a kritikus gondolkodás, a csapatmunka és az önkifejezés. A diákok bevonása a munka világához kapcsolódó élethelyzetekbe, az interaktív szakmabemutatókba, gyakornoki programokba, vagy beszélgetések a szakemberekkel lehetőséget adhatnak arra, hogy gyakorlati tapasztalatokat szerezzenek, és jobban megismerjék az általuk választani kívánt területet.

Az élmény- és felfedezésalapú pályaeorientáció során a változatos feladatok végrehajtása közben fejleszthetjük a különböző pályákhoz szükséges készségeket és ismereteket. Az él-

mény- és felfedezésalapú tevékenységek lehetnek a barkácsolás, az élelmiszer-feldolgozás, kertészkedés és minden olyan tevékenység, mely a készségtárgyakhoz és a tanulók erősségeihez kapcsolódva sikerélményhez és az ön- és környezet megismeréséhez járulhat hozzá. További lehetőségek még az élményalapú tanulásra az önkéntes munkák, a szakkörökben vállalt részvételek, a diákönkormányzatokban végzett munka, a projekt munkák, a szociális tevékenységek, a diákmunka és a sport is. Tapasztalati tanulásra tehát az iskolai tanóra és a tanórán kívüli tevékenységek széles tárháza is alkalmasak.

Az egyéni képességek és szükségletek figyelembevételével különböző nehézségi szintű és típusú feladatokat állíthatunk össze, amelyek lehetővé teszik a tanulók számára, hogy saját tempójukban haladjanak. A hagyományos értékelési módszerek helyett olyan alternatív módszereket használhatunk, mint a portfólióértékelés vagy az önértékelés, amelyek jobban tükrözik a tanulók egyéni fejlődését.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bolla V. (2012). A tanulási zavarral küzdő gyermekek megküzdési stratégiái. [Doktori értekezés]. Pszichológia Doktori Iskola, Személyiség- és Egészségpszichológiai Program, Pécsi Tudományegyetem.
- Borbély-Pecze T. B. (2016). Szakképzés és pályaaorientáció – tévutak és lehetőségek. *Educatio*, 25(1), 59–69. URL: https://epa.oszk.hu/01500/01551/00095/pdf/EPA01551_educatio_2016_1_059-069.pdf
- Borbély-Pecze T. B., Suhajda Cs. J., Kenderfi M., Tajtiné Lesó Gy. & Juhász Á. (2020). Pályakonstrukció és pályaalakultság – Egyazon életpálya két olvasata. *Új Pedagógiai Szemle*, 70(9-10), 13–33. URL: [https://upszone.hu/resources/volumes/70/issues/09-10/upsz_70\(09-10\)_2020_007_borbely-pecze_es_rmtsai_palyakonstrukcio_es.pdf](https://upszone.hu/resources/volumes/70/issues/09-10/upsz_70(09-10)_2020_007_borbely-pecze_es_rmtsai_palyakonstrukcio_es.pdf)
- DiMaggio, P. (1998). A kulturális tőke és az iskolai teljesítmény. In Róbert P. (szerk.). *Társadalmi mobilitás*. (pp. 198–218). Új Mandátum Kiadó.
- Cserti-Szauer Cs. (2021). Fogyatékos diákok egész életutat támogató pályaaorientációja mint empowerment folyamat. In Perlusz A., Cserti-Szauer Cs. & Sándor A. (szerk.). *Fogyatékos emberek a 21. századi magyar társadalomban: Tanulmánykötet Bánfalvy Csaba tiszteletére*. (pp. 32–44). ELTE BGGYK.
- Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. (2004). School Engagement: Potential of the Concept, State of the Evidence. *Review of Educational Research*, 74(1), 59–109. <https://doi.org/10.3102/00346543074001059>
- Gerebenné Várbiro K. (1995). A tanulási zavar jelenségkörének gyógypedagógiai pszichológiai értelmezése. In Zászkaliczky P. (szerk.). „...önmagában véve senki sem...” *Tanulmányok a gyógypedagógiai pszichológia és határtudományainak köréből*. (pp. 216–245). ELTE BGGYFK.
- Hanák Zs. (2016). *A korai iskolaelhagyás problematikája, és a megelőzés lehetőségei a magyar közoktatásban*. [Habilitációs értekezés]. Eszterházy Károly Egyetem.
- Hanák Zs. (2022). Problémák és javaslatok, azaz az iskolai lemorzsolódás helyzetének elemzése az Észak-Magyarország régióban. In K. Nagy E. & Szabó-Tóth K. (szerk.). *Útkereső. Kutatások az Észak-Magyarországi régió jellemelkedésért*. (pp. 152–161). Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Kenderfi M. (2011). Pályaaorientáció. [Digitális tananyag]. Szent István Egyetem.
- Kenderfi M. (2019). *Szülői pályaaorientációs attitűdök 2019*. Pályatanácsadói Kiskönyvtár 3. Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar.
- KSH (2024). Oktatási adatok, 2023/2024 (előzetes adatok.) <https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/oktatasi-adatok-20232024-elozetes-adatok/oktatasi-adatok-2023-2024-elozetes-adatok.pdf>

- Kettunen J. (2017). A közösségi média használatának térnyerése a pályaválasztási tanácsadásban. EPALE [Blog]. URL: <https://epale.ec.europa.eu/hu/blog/kozosségi-média-használatának-ternyerése-pályaválasztási-tanácsadásban>
- Liskó I. (2003). *Kudarok a középfokú iskolákban*. [Kutatási zárótanulmány]. Kutatás közben. Oktatókutató Intézet. URL: <https://mek.oszk.hu/09700/09761/09761.pdf>
- Lyche, C. (2010), „Taking on the Completion Challenge: A Literature Review on Policies to Prevent Dropout and Early School Leaving”, *OECD Education Working Papers*, 53, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5km4m2t59cmr-en>.
- Mesterházi Zs. (1995). A tanulási képességről és a tanulási akadályozottságról. *Gyógypedagógiai Szemle*, 23(1). p. 12–33.
- Mező K. (2015a). *Kreativitás és élménypedagógia*. Kocka Kör
- Mező K. (2015b). A tehetség, mint a különleges bánásmód speciális területe. In Mező K. (szerk.). *Játékkal a különleges bánásmódot igénylő gyermekekért*. (pp. 75–85). Bíbor Kiadó.
- Mező K., & Móró M. (2021). Életpálya-tervezés sajátos nevelési igényű fiatalok esetében. *Különleges Bánásmód – Interdiszciplináris folyóirat*, 7(4), 21–30. <https://doi.org/10.18458/KB.2021.4.21>
- Nahalka I. (2002). *Hogyan alakul ki a tudás a gyerekekben? Konstruktívizmus és pedagógia*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Ostorics L. (2015). A tanulói teljesítménymérések jellemzői, jövőbeni irányvonalai, kritikái. In Széll K. (szerk.). *Mit mér a műszer? A tanulói teljesítménymérések alkalmazhatóságáról*. (pp. 37–61). OFI.
- Paksi B., Széll K., Magyar É. & Fehérvári A. (2020). A lemorzsolódás egyéni és kontextuális tényezői. *Iskolakultúra*, 30(8), 62–81. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2020.8.62>
- Suhajda Cs. J. (2013). Pedagógus szerepe a diákok pályaválasztási döntésében. In Tóth P. & Duchon J. (szerk.). *Empirikus kutatások a szakmai pedagógusképzésben*. (pp. 139–155). DSGI.
- Suhajda Cs. J. (2017). A pályaorientációs tevékenység változása és megvalósulása a köznevelésben a rendszerváltástól napjainkig különös tekintettel az információs folyamatokra. [Doktori értekezés]. „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécsi Tudományegyetem. URL: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/16401/suhajda-csilla-judit-phd-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Suhajda Cs., Kovács M. & Ercsey-Orbán M. (2022). *A szülők szerepe és lehetőségei a pályaorientáció folyamatában. Elméletek, trendek a hazai és a nemzetközi kutatások, publikációk alapján*. Családbarát Magyarország Központ Nonprofit Közhasznú Kft.
- Tajtiné Lesó Gy. (2010). Tanulók és szüleik iskolaválasztási tervei. In Borbély-Pecze T. B., Zachár L., Répáczki R., Punczmann M., Kovács T., Juhász Á., & Borbély-Pecze T. B. (szerk.). *Az életút-támogató pályaorientáció rendszerének bevezetése Magyarországon: Életpályatanácsadás (Lifelong Guidance)*. (pp. 68-74). Foglalkoztatási és Szociális Hivatal.
- Tajtiné Lesó Gy. & Majoros K. (2021). A kiemelt figyelmet igénylő tanulók pályaorientációs folyamatának támogatása In Pacsuta I. (szerk.). *A hátrányos helyzet szociálpedagógiai aspektusai*. (pp. 63–72). Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó.
- Tajtiné Lesó Gy. (2022). Az osztályfőnöki munka lehetőségei a pályaorientációs folyamatban In Medovarszki I. (szerk.). *Tantárgy-pedagógiai kaleidoszkóp: 2022 – Pedagógiai és szakmódszertani tanulmányok az iskola világából*. (pp. 211–220). Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó.
- Tinto, V. (1987). *Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. University of Chicago Press.

Jogszabályok

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról. URL: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300079.TV>
2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. URL: <https://njt.hu/jogszabaly/2011-190-00-00>

The impact of the environment of pupils with special educational needs on their career choices

ABSTRACT

The life path building characteristics of students with special educational needs can be diverse (Mező-Móré 2021). Their opportunities for further education depend to a large extent on the type of SEN included in the expert opinion of the given student, the support options available in the educational institution and the acceptable SEN categories included in the vocational basic document of secondary schools. Because of all this, the life path building processes of SEN students can be much more complicated than of those students with typical development. Therefore, they generally need more differentiated support and even more experience- and discovery-based career guidance methods.

The study presents the results of an exploratory research conducted among 688 parents of 8th-grade children focusing on career guidance activities related to career choices. 195 of the responding parents said that their child has an expert opinion, so their answers were prioritized in this study. During the analysis of the obtained results, the possible points of intervention where teachers and career counselling professionals can more effectively plan their activities, and their corresponding methods became visible.

The study concludes with a presentation of experience-based and discovery-based career guidance methods and opportunities that can also be used in practice.

Keywords: career guidance, experimental learning, special educational needs, BTMN status, pedagogical methods.
